

Belkıs KÜMBETOĞLU, Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma, 2012, İstanbul: Bağlam Yayıncılık. ISBN: 9789758803514, 235 sayfa.

Elif ALTUNDERE*

Sosyal bilimlerde niteliksel bir araştırma yapmak isteyen araştırmacılara rehber niteliği taşıyan *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* kitabı, nitel araştırma yöntemlerini, tekniklerini ve analizlerini nicel araştırma yöntem, teknik ve analizleri ile karşılaştırmalı olarak ele almaktadır.

Kümbetoğlu kitabında öncelikle sosyal bilimlerdeki farklı yaklaşımlar üzerinden niteliksel araştırmayı ele almakta, daha sonra da nitel araştırma yöntem, teknik ve analizlerine dair derinlemesine bir inceleme yapmaktadır. Yazar niteliksel araştırmaya dair bilgileri aşamalarıyla, dikkat edilmesi gereken noktalarıyla, seçilen yönteme dair püf noktaları vererek, aynı zamanda da niteliksel araştırma yöntem ile benzerlik ve farklılıklarını birlikte ele alarak bizlere nitel araştırma kılavuzu niteliğinde bir çalışma sunmuştur. Geleneksel, nesnel, olgucu, pozitivist nicel araştırmanın tersine yorumsamacı, fenomenolojik, etnografik, feminist, eleştirel bir bütünlük taşıyan nitel araştırmanın sosyal gerçekliğe yakınlığını vurgulayan Kümbetoğlu, güvenilirlikten ziyade yöntemin amaçla uygunluğu, başka yöntemlerle bir arada kullanılabilme imkânının olması, tartışma, muhavere gibi noktalarıyla niteliksel araştırmanın sosyal bilimlerdeki (bilimsel çalışmalardaki) önemine değinmiştir. Ayrıca yazar çalışma alanlarından biri olan “feminizm”i niteliksel bir bakış açısıyla ele almış ve kadın çalışmalarını nitel yöntemle araştırarak kişilere yol göstermiştir. Kitapta yer alan kısımlar sırasıyla şu şekildedir:

“Sosyal Bilimlerde Farklı Yaklaşımlar”, “Niteliksel Araştırma Nedir?”, “Niteliksel Araştırmadaki Farklı Yaklaşımlara Bir Örnek: Feminist Yaklaşım ve Feminist Yöntem”, “Niteliksel Araştırmada Veri Oluşturma Teknikleri”, “Niteliksel Araştırmalarda Veri Oluşturma Tekniği olarak Odak Grup Görüşmeleri”, “Niteliksel Araştırmalarda İkincil Kaynaklar”, “Niteliksel Araştırmalarda Analiz ve Yorumlama”, “Nitel Verinin Raporlanması”, “Sosyal Araştırmalarda Araştırmacının Rolü ve Araştırma Etiği” ve “Niteliksel Araştırmalarda Sorunlar, Sınırlamalar”.

Kitabın ön sözünde, Kümbetoğlu, sosyal araştırmalarda niteliksel yöntemi gerekli kılan noktaları vurgulamayı ve nitel araştırmaya dair yöntem, teknik ve analiz aşamalarının önemli noktalarını ele almayı amaçladığını dile getirmektedir.

Kümbetoğlu, “Sosyal Bilimlerde Farklı Yaklaşımlar” adlı ilk kısmında yöntem kararı vermeden önce, araştırmacının duruşunu ve rolünü ortaya koyan farklı bakış açılarının önemine dikkat çekmektedir. Bu sebeple, bu bölümde, sosyal bilimlerdeki üç farklı yaklaşımın (pozitivizm, fenomenolojik yaklaşım ve eleştirel okul) sosyal dünyayı farklı gören ve kavramsallaştıran boyutları ele alınmaktadır. Ancak, Kümbetoğlu’na göre, bu farklılaşmaya rağmen “bilimsel çözümlemenin amacı toplumun nasıl yapılandığını açıklamaktır, bu amaçta bireylerin davranışlarının neler olduğundan çok, var olan ilişkinin yapısı önemlidir”. Bu bağlamda, nice-

* Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi, elifaltundere@balikesir.edu.tr

liksel araştırma deneysel, realist ve pozitivist olanı temsil ederken, niteliksel araştırma yorumsamacı, idealist ve fenomenolojik bir yapıya sahiptir. Nicel olan veriler bizden bağımsız olarak dünyanın algılanabilirliğini temsil etmektedir.

Kitabın “Niteliksel Araştırma Nedir?” adlı ikinci bölümünde, Kümbetoğlu, nitel araştırmanın özelliklerini ve nitel verinin doğasını ele almaktadır. Özellikle nitel araştırmanın seçilme sebebi ve özelliklerini inceleyen yazar, bu bağlamda nitel bir çalışmada araştırma sorusu oluşturulurken dikkat edilmesi gereken hususlara değinmiştir. Bununla birlikte sosyoloji ve antropolojide niteliksel bir çalışmanın araştırma sorusunun oluşumunda bazı zorlukların olduğunu vurgulamıştır. Özellikle antropolojik çalışmalarda etnografik sorular araştırmacı alana nüfus ettikçe ve kültürel öğelerin daha çok farkına vardıkça oluşmakta, var olan sorular da zamanla değişim göstermektedir. Bu bölümde nitel veriyi oluşturan üç etkenden bahsedilmektedir: Çevresel veriler, süreçle ilgili veriler ve algılara ilişkin veriler. Kümbetoğlu için sosyal gerçekliğin oluşmasında bu üçünün de etkisi görülmektedir. Bu bağlamda, niteliksel olanın güvenilirlik ve tutarlılığından ziyade uygunluk ve tartışma yapılabilirliğinden bahsedilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölüm olan “Niteliksel Araştırmada Farklı Yaklaşımlara Bir Örnek: Feminist Yaklaşım ve Feminist Yöntem” adlı bölümünde Kümbetoğlu, hâkim olduğu kadın çalışmaları alanı üzerinden niteliksel araştırma sürecini ele almıştır. Bu bölüm bu anlamda hem kadın çalışmaları yapan veya yapacak olan araştırmacılara bir rehber niteliği taşımakta hem de niteliksel araştırmayı bir örnek üzerinden bütün araştırmacılara detaylı bir şekilde sunmaktadır. Çok hassas bir konu olan kadın çalışmalarında belirlenen yöntemin ‘nasıl’ ve

‘ne için’ kullanıldığının önemli olduğunu vurgulayan yazar, konunun önemle ele alınmasının niteliksel çalışma yapan veya yapacak olan araştırmacıların disiplinler üstü bir yaklaşım geliştirmelerinde katkı sağlayacağını dile getirmiştir. Ayrıca, bu kısımda Kümbetoğlu, kadın çalışmalarında feminist yaklaşım ve yöntemi geleneksel, pozitivist yöntemlerle karşılaştırmalı ve eleştirel olarak ele almış ve kadın çalışmalarında yöntem sorunlarını ayrıntılı olarak araştırmacıların istifadesine sunmuştur.

Yazar, “Niteliksel Araştırmada Veri Oluşturma Teknikleri” adlı dördüncü kısımda, yararları ve sınırlılıkları bağlamında derinlemesine görüşme, odak grup görüşmeleri ve katılımlı gözlem ile niteliksel veri elde etme yöntemlerini ve süreçlerini ele almıştır. Kümbetoğlu’na göre, derinlemesine görüşme toplumsal hayattaki bir çok “görünür”ün temelinde barındırdığı anlamı keşfetmeyi, ayrıntılıları kavramayı ve bütüncül veriler oluşturmayı mümkün kılan bir veri oluşturma aracı olduğundan, araştırmacıda “duyarlılık, konsantrasyon, karşımızdaki anlamı, içe bakış ve disiplin” gibi becerileri gerektirmektedir. Yazara göre, araştırma sırasında görüşmeci, sohbet ile resmîyet arasındaki ince çizgiyi her daim korumak zorundadır. Bu bağlamda, Kümbetoğlu derinlemesine görüşme sürecinde en önemli şeyin “etik” olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, bu bölümde araştırmasında görüşme yapacak kişilerin yaşayabileceği problemler ele alınarak görüşmeye hazırlık, kavramsallaştırma ve uygulama kısımlarını ayrıntılı olarak ve aşamalı bir şekilde incelenmiştir. Yazara göre, veri toplama sürecinde en önemli şeylerden birisi “örneklem” dir. Niteliksel araştırmada örneklemin temsil edilebilirlik gücünden ziyade verinin derlenebilecek bir seçimle belirlenmesi önem arz etmektedir. Çünkü niteliksel araştırma

bir “keşfetme, anlama çabası” amacı taşımaktadır. Araştırmacının keşfedici bir veri toplayabilmesi, kendisinde var olan ve süreç içerisinde geliştirdiği becerileri sayesinde kaliteleşmektedir. Bu sebeple, yazar “görüşmecinin geliştirmesi lüzumlu becerileri” ve “görüşme sürecinde kullanılacak yardımcı yollar” başlıkları altında anahtar noktalarla araştırmacıya yol göstermektedir. Kümbetoğlu, bu bölümde araştırmacılara niteliksel bir araştırmanın veri toplama sürecinde kaliteli, verimli ve keşfedici bilgiye ulaşmaya dair önemli bilgiler sunmaktadır.

Kitabın “Niteliksel Araştırmalarda Veri Oluşturma Tekniği Olarak Odak Grup Görüşmeleri” bölümünde, Kümbetoğlu ‘odak grup görüşmeleri’ne dair verdiği bilgilerin yanı sıra gözlem ve katılımlı gözlemi sosyoloji ve antropoloji ile bağlantılı olarak ele almıştır. Odak grup görüşmelerinin aşamalarını ve içeriğini bu bölümde ele alan yazar, araştırmacılara odak grup görüşme sonrası kodlama yapmalarına yol gösterecek “Ethnograph Atlas. ti, *Computer Assisted Quantitative Data Analysis (CAQDAS)*” gibi veri işlem programlarından bahsetmiş, kodlama yapmanın temel noktalarının üzerinde durmuştur. Kümbetoğlu’na göre, sosyolojik ve antropolojik araştırmalarda popüler olarak kullanılan gözlem ve katılımlı gözlem, “sosyal olguları çevreleyen koşulların anlaşılmasında, davranışların nasıl olup bittiğinin kavranmasında araştırmacının dinlemenin yanı sıra görerek ilk elden veri derlemesi”ni sağlayan önemli bir veri toplama tekniğidir. Özellikle antropolojide ana veri oluşturma yolu olan katılımlı gözlemlerde, araştırmacı sahayı kendi kültürel penceresi ile incelemektedir, bu yüzden bireylerin, grupların veya toplulukların anlam sistemi arasında sıkışmaktadır. Yerel bilgiyi oluşturma amacı taşıyan antropologlar için katılımlı gözlemin birçok sınırlılıkları mevcuttur. “Gözlenecek

olana ne kadar yakınlık olacağı” gibi konularda dezavantajları bulunmaktadır. Bu sebeple katılımlı gözlemin avantaj ve sınırlılıklarına, gözlem yapılırken dikkat edilmesi gerekenlere bölümde ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

“Niteliksel Araştırmalarda İkincil Kaynaklar” adlı kitabın altıncı bölümünde Kümbetoğlu, nitel araştırmalarda gerek ön kaynak olarak gerekse araştırma sürecinde kullanılan dokümanların niteliklerine göre değerlendirilmesine yardımcı olacak bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte niteliksel bir çalışma yapılırken öncelikle elde edilen ikincil kaynakların incelenmesi(dokümana ulaşım, özgünlüğünün kontrolü ve dokümanların doğrulunun ve işlevinin doğru anlaşılması), doküman verilerinin analizindeki önemli noktaların (betimleme, analiz, yorumlama) ve dokümanların değerlendirilmesi ve yorumlanması hususlarında araştırmacıya yardımcı olacak bilgiler içermektedir. Temelde bakıldığı zaman modern bir toplumda herhangi bir konuda var olan belgeler çok fazladır ve birçoğuna da kolayca ulaşılabilir. Diğer taraftan, Kümbetoğlu, modernliğe uzak veya küçük ölçekli topluluklarda ikincil veri kaynaklarının az ve zor bulunur olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak iki durumda da araştırmacının elde ettiği kaynaklar hakkında “kim tarafından, nasıl oluştuğu ve bunları kimin, ne amaçla okuduğu” gibi noktalara dikkat etmesi gerekmektedir.

Kitabın “Niteliksel Araştırmalarda Analiz ve Yorumlama” adlı yedinci bölümünde elde edilen verilerin kavram, konu ve temalar boyutlarında analiz sürecine değinilmiştir. Kümbetoğlu nitel veri analizinde farklı yaklaşımları ele almıştır. Araştırmacının tanımlayıcı bir analiz için “betimsel analiz”, neden-sonuç ilişkisi ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak için ise “sistemik analiz” yapması gerekmektedir. Bu sebeple, bu bölümde ay-

rıntılı olarak analiz türlerinin önemli noktaları ele alınmıştır. Yazar nitel veri analizindeki en önemli noktalardan biri olan “nitel verinin kodlanması” üzerinde özellikle durmuştur. Aşamalı olarak nitel verinin kodlanmasının anlatıldığı bu bölümde, kodlama sürecinde araştırmacıya yardımcı olabilecek programlardan (QSR NUD*IST4, Hypersoft, TheEtnograph, ATLAS.ti, N-vivo, vb.) bahseden yazar, ayrıca örnek olarak N-vivo’da veri düzenlemeyi tablo halinde vermektedir (Kümbetoğlu, 2012:162-163).

Kümbetoğlu, kitabın sekizinci “Nitel Verinin Raporlanması” kısmında, niteliksel bir çalışmada araştırmacının elde ettiği verilerin raporlama sürecine, raporun yapısına ve bulguların sunumunun nasıl yapılması gerektiğine dair önemli bilgiler paylaşmaktadır. Araştırmacının bu kısmında araştırmacı çalışmasının yeni, özgün, keşfedilen özelliklerini ortaya koymalıdır.

Dokuzuncu “Sosyal Araştırmalarda Araştırmacının Rolü ve Araştırma Etiği” bölümünde sosyal araştırmalardaki etik kuralların ortaya çıkışından, tarihsel sürecinden ve bu kuralların içeriğinden bahsedilmektedir. Kümbetoğlu, sosyal bilim araştırmalarının hangi amaçla yapılmış olursa olsun temelde genelin ve özellikle “bireyin yararı” (2012: 180) ilkesini benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Yazarın üzerinde durduğu önemli bir diğer etik husus sosyal bilimcilerin özellikle de antropolog ve sosyologların ikincil veri kaynak olarak sıkça kullandıkları görsel malzemelerde bireyin veya bir grubun rencide olmasının önüne geçilmesidir. Niteliksel çalışmalarda araştırmacının sübjektifliği istenen bir şey olmasına rağmen, yazar bu noktada raporlama sürecinde araştırmacının kendi penceresi ve incelediği grubun ‘yerli dili’ arasındaki ince çizgiyi belirtmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Kitabın “Niteliksel Araştırmalar-

da Sorunlar ve Sınırlamalar” başlıklı onuncu ve son bölümünde, Kümbetoğlu, niteliksel araştırmalardaki etik sorunları, zaman, enerji ve para sorunları, araştırma tekniklerinden kaynaklanan sorunları, veri işleme ve değerlendirme aşamasındaki sorunları ve son olarak da raporlamada karşılaşılan sorunları ele almıştır. Nitekim araştırma sürecinde araştırmacı pek çok sorunla karşılaşabilmektedir. “Yöntem bilgisini araştırma isteği ile birleştirmiş her araştırmacı, sadece bu iki ögenin araştırma yapmaya yetmediğini bilmektedir” (Kümbetoğlu, 2012: 185). Kaliteli, özgün ve yeni bir araştırma ortaya koymaya çalışan araştırmacı, çalışmasının kalitesini karşılaştığı sorunlar ve sınırlılıklar noktasında kendi hassasiyeti ve mücadelesiyle ancak başarabilir.

Belkis Kümbetoğlu’nun *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* kitabı, sosyal bilim araştırmalarına ve sorunlarına yönelik Türkiye’de yazılan ender kaynak kitaplarından birisidir. Kümbetoğlu’nun yaklaşık on beş yıllık yöntem derslerinde kazandığı tecrübelerinden ve aynı zamanda bu süreç içerisinde yapmış olduğu alan çalışmalarından derleyerek oluşturduğu bu kitap, yazar için bir ‘deneyim ve bilgi paylaşımı’ niteliğindedir. Kitap sosyoloji ve antropoloji temelinde ele alınmış olmasına rağmen, içerdiği bilgiler tüm sosyal bilim araştırmacılarına kullanacakları yöntemleri belirlemede ve sonrasında seçtiği yönetime dair avantaj ve dezavantajları ayrıntılı bir şekilde değerlendirmede bir kılavuzdur. Bunun yanı sıra, özellikle kadın çalışmalarını hakkında araştırma yapmak isteyen araştırmacılara farklı yaklaşım örnekleri sunarak bu konuda ayrıntılı bilgiler içeren bir yöntem kitabıdır. Eser, sosyal bilimler alanında ‘yeni, özgün ve keşfedilen özellikleri’ kapsayan çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılar için önemli bir kaynaktır.